

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Mekanın Biçimlenişi ve Kentsel Karakterin Oluşumu; İzmir (Kemeraltı) Örneği

Formation of Space and Urban Character; İzmir (Kemeraltı) Case Study

 Seda Sakar, Tolga Ünlü

Mersin Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Mersin

ÖZ

Kentler; coğrafyalarına, ülkelerine, toplumların gelenek ve ihtiyaçlarına, farklı mimari ve planlama akımlarına göre şekillenmiştir. Tarihsel süreçte kentlerin yapısı farklı şehirlerde farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Fiziksel öğelerin farklı biçimlerde bir araya gelişi bu farklılıkları oluşturmaktadır ve kentleri birbirinden farklılaştırmaktadır. Yirminci yüzyılın başından itibaren, yapı çevrenin üretim biçiminde değişen yaklaşımlar, gelişen teknoloji, kentsel mekânda standartlaşma ve yapı çevrenin tek-tipleşmesi; kentsel mekâna özgü karakterin kaybolmasına ve benzer kentsel çevreler oluşmasına neden olmuştur. José Luis Sert'e (1956) göre, güzel olarak değerlendirilen kentlerin hepsinde, bütünü meydana getiren yapıların uyumluluğu, ölçekler arası uyum, kentsel karakterin devamlılığı ve insan ölçeği temel alınmıştır. Lynch (1960) ise, uyumlu ve homojen mekanların belli bir devamlılık içinde anlam kazanacağını savunmakta, ayrıca kentsel karakterin öneminden de bahsetmektedir. Cullen'a (1961) göre ise; renk, doku, eşsiz olma ve kullanıcıyı bir araya getirme gibi özellikler, kentsel mekâna karakter kazandırmakta ve mekânı eşsizleştirmektedir. Bu yaklaşımlardan ve kentlerin dinamik yapısından yola çıkarak, mevcut kentsel karakterin farklı süreçlerde nasıl oluştuğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Kentsel alanda değişimin tanımı, oluşumu ve analizi üzerine teorik ve metodolojik bir çerçeve sunmayı amaçlayan bu çalışmada, kentsel karakterin oluşumu tartışılacaktır. Bir yeri benzersiz kılan, onu başka yerlerden farklı kılan ve kentsel karakterin değişmesine neden olan sorular cevaplanmaya çalışılacaktır. Araştırmanın yöntem bölümünde, kentsel mekânın farklı dönemlere ait değişimini analiz etmeyi sağlayan kentsel morfoloji bilimi ve Conzen tarafından geliştirilen "kent plan

ABSTRACT

Cities have been shaped by the nations they are part of, geography, traditions, needs of societies, and architectural and planning trends. Different forms and structure of cities have emerged through the historical process. Physical elements that compose the different forms of cities differentiate each city from the other. From the beginning of the 20th century, the change in approach to the production mode of the built environment, development of technology, and standardization of the urban space have caused the production of similar urban environments and have resulted in the loss of urban character. According to José Luis Sert (1956), in all the cities considered to be beautiful, the unity of harmonious structures, the inter-scale harmony, the continuity of the urban character, and the human scale were taken as the basis. Lynch (1960) claims that the homogeneous spaces with harmony and texture will gain meaning within a certain continuity. He also mentions the importance of urban character. According to Cullen (1961), features such as color, texture, uniqueness, and bringing the user together characterize the urban space and make the place unique. Considering these approaches and the dynamic structures of cities, the question of how the existing urban character is formed through different processes emerges. In this study, which aims to present a theoretical and methodological framework on the definition, formation, and analysis of change in urban space, the formation of urban character will be discussed. Questions such as what makes a place unique, what makes it different from other places, and what causes changes in urban character will be explored. Urban morphology and town-plan analysis developed by Conzen, which aid the analysis of changes in urban space through different peri-

çözümlemesi" ele alınacaktır. Bu bağlamda, tarihi kent merkezleri, tarihi katmanlaşmanın kentsel alanda açıkça gözlenebilmesi nedeniyle önem taşımaktadır. İzmir Tarihi Kent Merkezi–Kemeraltı örnek çalışma alanında gerçekleştirilen bu çalışmanın, benzer alanlarda yürütülecek araştırmalar için yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

Anahtar sözcükler: Karakter; kentsel morfoloji; yerin özgünlüğü.

ods will be discussed in the methods section of the research. In this context, historic city centers are important because of the fact that historical stratification can be clearly observed in the urban space. This study, which is carried out in the Kemeraltı (Izmir Historic City Center) case study, is intended to be a guide for researchers in similar case studies.

Keywords: Character; urban morphology; authenticity of place.

Giriş

Kentsel Mekânın Değişimi ve Karakter

Tanımında da yer aldığı gibi "sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan..." (Türk Dil Kurumu) kentler; kültürel yapı, cinsiyet, yaş grupları, eğitim düzeyleri, ekonomik koşullar, etnik köken, ırk ve din gibi pek çok sosyal değişkenin etkisinde hızla değişmektedir. Gelişen teknoloji, farklı dönemlerdeki sanat ve planlama akımları, politik yaklaşımlar, coğrafya, doğal yapı ve eşiklerin de belirleyici rol oynadığı süreçler sonucunda kent; kendi özüne ait değerleri koruma çabasıyla varlığını devam ettirmektedir. Kropf'a (1996, s. 261) göre kentsel çevre, insan ve çevre etkileşiminden meydana gelmektedir ve kent, sürecin bütünüdür. Yapılar, yapı grupları, parseller, yapı adaları, yollar, cepheler, meydanlar vb. gibi somut öğelerin ve bu öğelerin bir araya geliş biçimlerinin kent biçimini oluşturduğu kabulünden yola çıkacak olursak; temel soru tarihsel süreçlerden etkilenen değişkenlerden biri diğeri olan kentsel karakterin ne olduğu, nasıl oluştuğu ve nasıl dönüştüğüdür.

Kentsel karakteri kullanıcının perspektifinden ele alarak kentsel çevrenin analizine yönelik bir araştırma ortaya koyan Lynch (1960); tanımlı, homojen, belirli bir dokuya sahip, özgünlükleri ve farklılıkları barındıran mekânların; form ve karakter yönünden düzenli bir dokunun oluşabilmesi için gerekli olduğunu savunmaktadır. Kentsel mekânı sokak ölçeğinde ve sosyal ilişkilerin bir bütünü olarak ele alan Jacobs (1961) ise; farklı kullanımların olduğu, kullanıcı yoğunluğuna sahip, geçişgen, farklı fiziksel formda ve yaşta yapının bulunduğu, sürekli ve kamusal mekânların sokak ile ilişkili olduğu çevreleri, karaktere sahip kentsel dokular olarak ifade edilmiştir. Kenti meydana getiren öğeleri, bütünü oluşturan kompozisyonun birer parçası olarak tanımlayan Cullen (1961); parçaların tek başına anlamsızlaştığını, bir araya geliş biçimleri ile özgünleştiklerini, izole ve tek yapılar yerine yapı gruplarının kentsel çevreleri oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca renk, doku, eşsiz olma, kullanıcıyı bir araya getirme gibi özelliklerin kentsel mekâna karakter kazandırdığına değinmektedir (Cullen, 1961). Kropf (1996, s. 248–249) ise karakteri; bir kenti diğer kentlerden ayıran, benzerine rastlanmamış özellikler barındıran öğeler olarak ifade etmiştir. Kentsel çevre ve karakter ilişkisini farklı perspektiflerden ele alan araştırmaların ortak noktası ise karakterin;

süreklilik, kullanım çeşitliliği, biçimsel zenginlik, eşsiz ve biricik olma özelliklerini barındırması gerektiği şeklindedir. Bu bağlamda kentsel karakteri meydana getiren özelliklerin, kentsel çevreyi biçimlendiren kullanıcının pratiklerini mekâna yansıtması ile ortaya çıktığı ve tarihsel süreç içerisinde biçimlendiği sonucuna varılmaktadır.

Farklı nitelikte bölgelerin ve alanların birbirine eklenmesi ile mekânsal birikim yani tarihselliğin oluştuğunu öne süren Conzen, Caniggia ve Whitehand (Kropf, 1996, s. 256) benzer biçimlerde ve benzer formlarla meydana gelen dönüşümlerin kentsel karakteri oluşturduğunu ve tarihsellik içinde sürekli biçimlendiğini savunmaktadırlar. Her yeni tarihsel süreç kendisinden önceki süreçlerden, her yeni mekânsal gereksinim kendisinden önceki gereksinimlerden ve her yeni kültür kendisinden önceki kültürün yaşayış biçiminden birtakım öğeleri beraberinde getirmekte ve kentlerin günümüzdeki durumunu almasını sağlamaktadır.

Bir yeri özgün kılan, diğer yerlerden ayırt edilmesini ve farklılaşmasını sağlayan özelliklerin neler olduğu düşünüldüğünde, ilk akla gelen öğeler duyuşal olarak hissedilenlerden çok fiziksel olarak gözlemlenebilir ya da somut olanlardır. Kullanıcı tarafından algılanan bu fiziksel öğelerin tarihsel süreç içerisinde nasıl biçimlendiği, değiştiği ve kentsel karakter ile olan ilişkisini ele alan araştırmalardan Lynch'in (1960) kent imgesine yönelik çalışmaları mekânı kullanıcının algıladığı biçimde çözümlemekte ve öznel değerlendirmelere bağlı kalmaktadır. Cullen (1961) ise; analiz, araştırma, yapısal ilişkiler ve bütüncül yaklaşımların önemine değinmekte ancak çalışmalarını herhangi bir yöntem kapsamında ele almamaktadır.

Kentsel mekândaki değişimi ve bu süreçte kentsel karakterdeki değişimi çözümlemeyi amaçlayan bu araştırma kapsamında; kentsel karakterin oluşmasında ve kentsel mekânın biçimlenmesinde hangi unsurların etkili olduğuna yönelik bir tartışma yürütülecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde ele alınacak olan kentsel morfoloji kentsel mekânının biçimlenmesini, mekânı biçimlendiren süreçler temelinde incelemekte, kentsel mekândaki değişimin tarihsel süreç içinde farklı dönemlerde ortaya çıkardığı özgünlükleri irdelemektedir. Kentsel karakterdeki değişime yönelik gerçekleştirilecek morfolojik çözülemeye ilişkin örnek alan seçilirken; farklı dönemlerde

farklı müdahaleler ile varlığını devam ettirmesi, gelişme süreçlerinde kent çekirdeğini oluşturması, karakteristik öğeleri ve mekân dizilimlerini bünyesinde barındırması ile tarihsel yapısı nedeniyle, kent çekirdeğini oluşturan en eski alan olan tarihi kent merkezi seçilmiştir. İzmir Tarihi Kent Merkezi özelinde yapılan bu çalışma sonucunda; benzer çalışma alanlarına yönelik araştırmalar için kuramsal bir çerçeve oluşturulması ve gerek tarihi kent merkezlerine yönelik koruma planları gerekse tarihi merkezlerin çevresinde planlanan yeni kentsel alanlar için geliştirilen mekânsal stratejilere referans olması amacıyla bir yöntem ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Kentsel Morfoloji ve Kentsel Mekânda Değişimin İncelenmesi

On dokuzuncu yüzyıl sonunda Alman coğrafyacıların araştırmaları sonucunda *Stadtlandschaft* kavramı ile gündeme gelen ve İngiliz yazınında ilk olarak 1928 yılında yer alan ve kentsel mekânı biçim yönünden analiz etmeyi amaçlayan kentsel morfoloji; kentlerin dinamik yapısını tarihsel süreçte incelemeye yarayan bir bilim dalıdır (Larkham & Jones, 1991, s. 1). Bu çerçevede, kentsel morfoloji, kentlerin değişen karakterini zaman, mekân ve fiziksel çevre bağlamında tespit etmeyi sağlar. Kropf (1996, s. 260) kentsel morfolojinin mekânsal olarak kentlerin yapısını ve kentsel dokuların özelliklerini çözümlemenin yanı sıra gelişme stratejilerine yönelik politikaların ortaya konulması, koruma çalışmaları ve tasarım fikirlerinin üretilmesi açısından önem taşıyan bir bilim dalı olduğunu savunmaktadır. Moudon (1997, s. 3) ise kentsel morfolojinin sosyal ve ekonomik etkenlerin kentler üzerindeki somut sonuçlarına odaklanan bir yaklaşım olduğunu öne sürmektedir.

Farklı ekollerden araştırma okullarının geliştirdiği yaklaşımlar ile kentsel morfoloji çalışmaları önem kazanmıştır. 1960'larda İngiliz ekolünün öncülerinden M.R.G. Conzen tarafından yürütülen "*Alnwick: A Study in Town-Plan Analysis*" çalışması, kentsel morfoloji yazınında önemli bir yer tutmaktadır. Aynı dönemde, Muratari, Giovannoni, Piccinato ve Trincanato tarafından geliştirilen ve tarihi kent merkezlerinin iyileştirmesi için ortaya çıkan İtalyan Okulu; modern yaklaşıma karşı olarak, mimari üslupta tarihselliği benimsemekte, kentsel dokunun analizi için tarihsel analizlerden yararlanılması gerektiğini savunmaktadır (Gauthiez, 2004, s. 77). Kentsel dokunun hiyerarşik biçimde analiz edilmesi ile toplumsal yapıdaki değişimlerin de analiz edileceğini öngören yaklaşıma göre; yeni tasarımlar yerine küçük değişiklikler ile eski biçimlerden referans alınmalı, yeni yapılar mevcut karakteri bozmayacak biçimde kente adapte edilmelidir (Gauthiez, 2004, s. 77). İngiliz Okulu, şehir planlama üzerine çalışmalar yürüten bir coğrafyacı olan Conzen tarafından kent formunun tarihsel süreç içerisinde nasıl değiştiğinin çözümlenmesine yönelik araştırmalar ortaya koymaktadır (Moudon, 1997, s. 7). Tarihsel-coğrafi olarak adlandırılan yaklaşım çerçevesinde;

mekânı, içinde bulunduğu bağlamla birlikte incelemeyi hedefleyen M.R.G. Conzen, morfogenetik yöntem kapsamında bir kentsel alanın belirli dönemlerine ait halihazır haritaların sunduğu verilere dayanarak parsel, bina ve sokak örüntüsüne; yapıların üç boyutlu konfigürasyonu ile ilişkili yapılaşma dokusuna ve alandaki arazi kullanım durumuna yönelik değişimlerin sonucuna bağlı olarak kentsel mekânda görülen farklılıkların ve dönüşümlerin incelenmesine odaklanmıştır. Conzen, söz konusu inceleme ve araştırmaya "*kent-plan çözümlemesi*" adını vermiştir (Conzen, 1960; s.6–11). İtalyan ekolüne benzer biçimde yerleşmenin fiziksel evrimi ve bina tipleri üzerine çalışmalar yürüten Fransız Okulu ise; kentsel ve mimari formları sosyal perspektifte değerlendirmesiyle farklılaşmaktadır (Darin, 1998, s. 66).

İngiliz Okulu tarafından geliştirilen tarihsel-coğrafi yaklaşım temelinde, kentsel dokunun tarihsel süreç içinde sürekli bir değişim içinde olduğu ve karakterin de bu değişim içinde sürekli yeniden üretildiği kabulü bulunmaktadır. Dolayısıyla, morfogenetik yöntemin temelinde tarihsellik (*historicity*) bulunmaktadır.

Conzen'e (1966, s. 59) göre yalnızca fiziksel öğeleri değil, aynı zamanda toplumsal yaşanmışlıkları, özgünlükleri ve tarihsel birikimi de bünyesinde barındıran kent dokusu; mekânın içinde bulunduğu bağlamın sürekli değişmesini sağlayarak farklı gelişme dönemlerinin ve karakterlerin oluşmasını sağlamaktadır. Conzen tarafından "*kent-plan çözümlemesi (town-plan analysis)*" ile Ludlow kenti için (Şekil 1) yapılan *karakter bölgeleri* çalışmasında benzer özellik gösteren, kendi içerisinde bütün ve özgün kent parçalarının tespiti yapılmıştır. Conzen bu alt bölgelerin belirlenmesi için parsel-bina tipi, arazi kullanım durumu ve kentsel doku analizlerinden yararlanmıştır.

Whitehand [2007], Conzen tarafından hazırlanan her bir karakter bölgesinin belirli ve ilişkili formların bir araya gelmesi ve birikmesi sonucu ortaya çıktığına değinmektedir. Conzen tarafından tarihsel coğrafi yaklaşım çerçevesinde "karakter bölgeleri" olarak adlandırılan ve özgünlükler barındıran bu alt bölgeler farklı dönemlerde farklı araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde adlandırılmışlardır (Tablo 1). Doku, strüktür, bina tipleri, kamusal mekânlar ve kullanımlar, okunabilirlik ve fiziksel bileşenlerin bir araya gelişine oluşan özgün bölgeler Hall (1997, s. 223) tarafından "*tasarım alanı*" olarak tanımlanırken; Whitehand (2009, s. 6) tarihsel karakterin değişim süreçlerinin sonucunda meydana geldiğini ve analizler sonucunda benzer özellikte tanımlı "*morfolojik bölgeleri*" barındırdığını ifade etmektedir. Lynch (1960, s. 66–72) ise benzer doku, form, yapı tipi, kullanım, cephe detayları, cephe açıklıkları ve plan tiplerine sahip süreklilik gösteren kentsel alanları "*bölge*" olarak adlandırmıştır.

Kent-plan çözümlemesi yöntemini benimseyen araştırma-

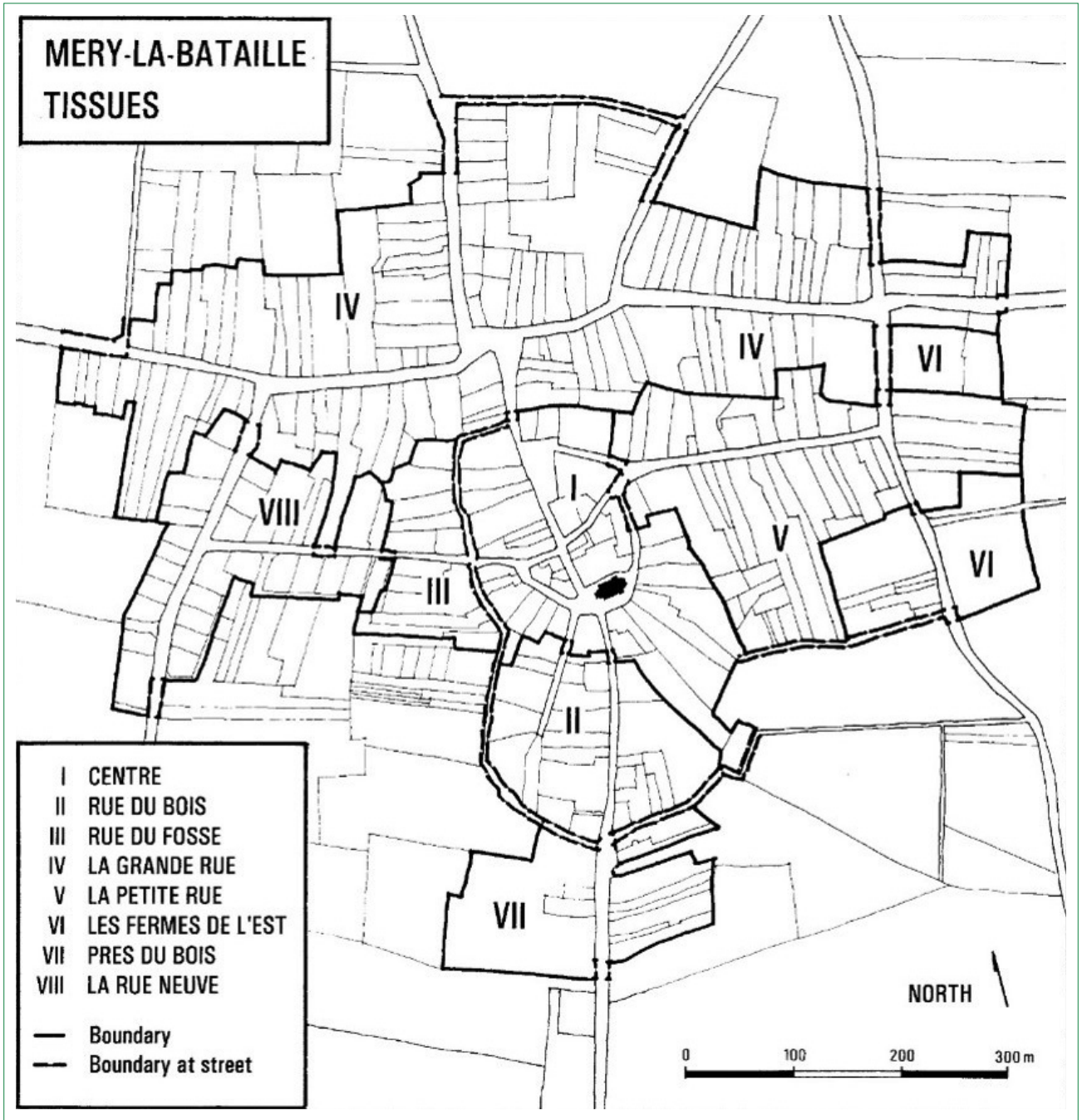
Şekil 1. Conzen tarafından Ludlow için yapılan Karakter Bölgeleri Analizi (Conzen, 1988; s.122).

Tablo 1. Karakter bölgelerinin morfoloji yazınında geçen diğer isimleri (Hall, 1997; s.235'ten tablolaştırılmıştır)

Morfolojik bölge	Doku	Kentsel doku
"Morphological region" (M.R.G. Conzen)	"Tissue" (Caniggia)	"Urban tissue" (Kropf)
Tasarım alanı "Design area" (A.C. Hall)	Bölge "District" (Lynch)	Bölgelendirme "Regionalization" (Whitehand)

cılardan biri olan Kropf (1996, s. 253), Kent-plan çözümlemesi yöntemini benimseyen araştırmacılardan biri olan Kropf (1996, s.253), Mery-la-Bataille için yaptığı çalışmada (Şekil 2) karakterin nasıl oluştuğunu üç ana başlık altında toplamıştır. Bunlardan birincisi konum (bulunduğu yer ve diğer elemanlar ile kurduğu ilişki), ikincisi çerçeve (şekil, büyüklük, oran) ve sonuncusu da düzenlemedir (bütünü oluşturan elemanların türleri, bütünü oluşturan eleman sayısı, bütünü oluşturan elemanların birbiriyle olan ilişkisi).

Kropf'a (1996, s. 249) göre bina ölçeğinden kentsel doku ölçeğine doğru hiyerarşik olarak oluşan malzeme, strüktür, birim/oda ve yer, yapı, parsel, yapı adası ve sokak ile kentsel doku bileşenlerinin; en alt düzeyden kentsel dokuda belirgin hale gelen en üst düzeye kadar uyumlu ve tutarlı bir şekilde bir araya gelmeleri durumunda, kentsel mekânın karakter kazanmasından söz edilebilir. Somut öğelerin analizi üzerine temellendirilmiş, mekânın fiziksel varlığı ile kentsel karakterin algılanabilir olduğunu savunan Kropf (1996, s. 249); malzeme, doku ve onların bir araya geliş biçimlerinin de önem taşıdığını savunmaktadır. Benzer karaktere sahip bir kentsel bölgede, birbirinden bağımsız tekil birimlerin bütünlük ve uyum içerisinde bir araya geldiğini belirten Larkham ve Jones (1993, s. 401); kamusal mekânlar, sokaklar ve parsel düzeni gibi bir takım fiziksel ölçütler ile kentsel karakterin analiz edilebileceğini savunmaktadır. Clifton ve Taylor'ın (aktaran Kropf, 1996, s. 250) analizlerinde ise kentsel doku fiziksel parçaların mekânsal olarak bir araya geliş biçimi olarak tanımlanmış; fakat bunun karakteri tanımlamaya yetmeyeceği, parça-bütün arasındaki ilişkilerin de dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir (aktaran Kropf, 1996, s.250).

Şekil 2. Kropf tarafından Mery-la-Bataille için yapılan Karakter Bölgeleri Analizi (1996; s.258).

Kentler, mevcut formlarına sahip oluncaya kadar farklı sosyal, politik, fiziksel ve ekonomik süreçlerden geçmişlerdir. Sokaklar, binalar ve fiziksel mekânın diğer bileşenleri süreç içinde, kullanıcının mekânsal pratiklerine ve içinde buldukları kültürel coğrafyadaki değişimlere uyum sağlayacak şekilde değişmektedir. Bu bağlamda tarihsel süreçlerin, kentlerin fiziksel formlarını etkileyen önemli bir değişken olduğunu söylemek mümkündür. Kentsel dokuda farklı dönemlere ait tarihsel birikimin görüldüğü, farklı dönemlerde

farklı müdahaleler ile varlığını devam ettiren, tarihi kent merkezleri; tarihsellik, katmanlaşma ve kentsel karakterin oluşumu bakımından kentlerin dikkat çeken alanlarıdır (Conzen, 1960). Bu nedenle, tarihsel coğrafi yaklaşım çerçevesinde bir çözümlemenin gerçekleştirildiği bu çalışmada, tarihi süreçte geçmiş olduğu çok katmanlı değişimler çerçevesinde İzmir kentinin tarihi merkezi olarak Kemeraltı, kapsamlı bir araştırma ortaya koymak için çalışma alanı olarak seçilmiştir.

Örnek Çalışma: İzmir Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi

Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi, İzmir Körfezi'nin ve Konak Meydanı'nın doğusunda, Kadifekale eteklerinde yer almaktadır. Bölgedeki yapılaşma, kentin M.Ö.344 yılında Büyük İskender tarafından Kadifekale ve eteklerinde başlamıştır (Beyru, 2011, s. 1). Bizanslılar, Cenevizliler ve Venedikliler tarafından farklı dönemlerde işgal edilen kent, son olarak 1402 yılında ise tamamen Osmanlı hâkimiyetine girmiştir (Nezihi, 2001, s. 5, Fasikül 5). Kentin ve iç limanın en parlak dönemini yaşadığı XVII. yüzyılda, Avrupa'ya giden hammaddenin Anadolu'dan çıkış noktası olan Kemeraltı; Fransız, İngiliz ve Cenevizli (Levantenler) tüccarlar tarafından yalnızca ticaret noktası değil, aynı zamanda yaşam alanı olarak kullanılmaktadır (Beyru, 2011, s. 177-184). Melez Çayı'nın taşıdığı alüvyonlar sebebiyle zemin derinliği azalan iç liman, kadirga gemilerinin demirlemesi için uygun olmamaya başlamış; yeni liman faaliyetlerinin Punta'ya (Alsancak) taşınması sonucu işlevini yitirmiş ve XVIII. yüzyılın sonlarında tamamen doldurulmuştur. (Beyru, 2011, s. 34). Tarihi merkezlerde çepere doğru gidildikçe gençleşen kentsel dokunun aksine, Kemeraltı kendisini çevreleyen dokudan daha sonra oluşmuş ve dolayısıyla daha genç bir yapıya sahiptir. Ticaretin Punta'ya taşınması sonucu Kemeraltı eski Rıhtım Caddesi'nin güneyinde kervanların konaklaması için ahırları ve odaları bünyesinde barındıran hanlar; artık yalnızca konaklama için kullanılmaya başlanmış ve avluları küçülmüştür (Atay, 2003). Bölgeye ait ilk ve en detaylı kaynaklardan biri olan 1905 yılına ait Goad Haritalarına göre; uzmanlaşmış sektörlerin alan bütününde yer seçtiği görülmektedir. Özellikle meyve kurutma depoları, inşaat işlerine yönelik uzmanlaşmış dükkânlar ve konaklama faaliyetleri bunlardan bazılarıdır.

1922 Punta (Alsancak) Yangını sonrası, Kemeraltı'nın kuzeyinde kalan yaklaşık 300 hektarlık alan için hazırlanan Danger, Le Corbusier ve Bodmer Planları; kentsel çevrenin yeniden üretilmesine yönelik yapılan ilk çalışmalardır (Beyru, 2011). Bu tarihten sonra 1970'li yıllara kadar Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'ne yönelik herhangi bir plan kararına rastlanmamıştır. 1965 yılında kurulan İzmir Nazım İmar Planlama Bürosu'nun yürüttüğü planlama çalışmaları ile bölgeye yönelik "Kemeraltı-Tilkilik-Bayraklı gibi semtlerin karakteristikleri ve yapı nizamı olduğu gibi korunacaktır" maddesine yer verilmiştir (Arkon & Gülerman, 1995, s. 17). 1984 yılında Kemeraltı; Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından "Kentsel Sit Alanı" ilan edilmiştir. Aynı yıl İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin kurulması ile Kemeraltı Kentsel Sit Alanı İmar Planı hazırlanmış, 1987 yılında Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından bu planın revizyonu talep edilmiştir. İzmir I No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu kararına istinaden 1995 yılında; 1984 yılında hazırlanan ve 1987 yılında revizyon talep edilen Kemeraltı Kentsel Sit Alanı İmar Planı'na ikinci kere revizyon talep edilmiştir. 1995 yılındaki revizyon talebinin ardından 2002 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi ve Dokuz Ey-

lül Üniversitesi tarafından 1/5000 Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı hazırlanmıştır. 2004 yılında onanan Kemeraltı Kentsel ve 3. Derece Arkeolojik Sit Alanı 1/5000 Nazım Planı'nın özelliği; 1/1000 Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı, plan notları ve plan raporuna ek olarak, Kemeraltı Kentsel Tasarım Rehberi ve Kentsel Tasarım Projeleri ile bütün tutulmuş olmasıdır (Şala, 2013, s. 95-102).

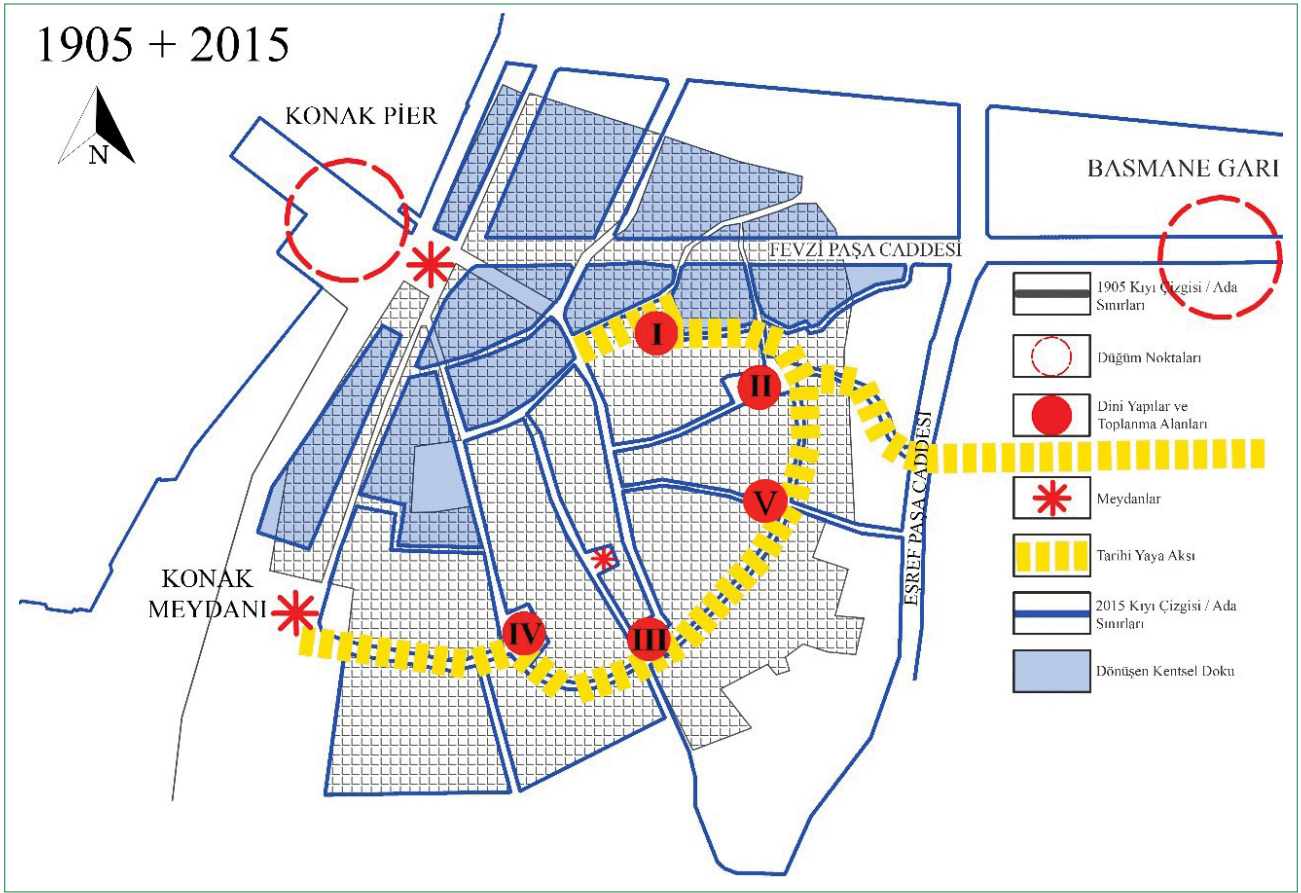
1/1000 Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı Raporu'na göre, tescilli yapılar dışında kalan yapılar I. Derece Uyumlu ve II. Derece Uyumlu yapılar olarak gruplandırılmış; tescilli yapılarla olan uyumu ve benzerlikleri nedeniyle I. Derece Uyumlu yapıların yıkılmadan korunması esas alınmış ve cephe özelliği korunacak sokaklardaki yapıların parseldeki konumu, kat yükseklikleri ve gabarileri korunmuştur. Cephe oranları, pencereleler, kapılar, cephe kaplamaları, cephe renkleri, çıkmalar ve cumbalar, balkonlar, çatılar, pano ve reklamlar alanın genelinde plan kararlarında yer alan biçimde düzenlenmiştir. Ayrıca işlevsel kullanımlara ve yapı özelliklerine göre alt bölgelemelerin yapıldığı 1/1000 Koruma Amaçlı Revizyon İmar Planı'nda, bu alt bölgelere yönelik koruma yaklaşımlarına da yer verilmiştir. Yapılan planlama çalışmalarına ek olarak İzmir'in tarihi dokusunun korunması, canlandırılması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla 2012 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi bünyesinde kurulan İzmir Akdeniz Akademisi (Tarih, Tasarım, Kültür-Sanat, Ekoloji) ile çok ortaklı bir şirket anlayışıyla oluşturulan TARKEM (Tarihi Kemeraltı İnşaat Yatırım Ticaret A.Ş.); bölgeye yönelik çalışmalarına devam etmektedir. Akdeniz Akademisi bünyesinde hazırlanan İzmir Tarih Projesi kapsamında 19 alt bölgeye ayrılan Kemeraltı ve çevresini canlandırma çalışmaları, TARKEM tarafından bu alt bölgelerden 3'üne yönelik operasyon planlarının hazırlanmasıyla devam etmektedir.

Araştırma Yöntemi ve Çalışma Alanının Tanımlanması

Conzen (1960, s. 7), kentsel bir alanda kendine özgü alt bölgelerin oluşturulması için incelenen hâlihazır (*town plan*), yapılaşma dokusu (*building fabric*) ve arazi kullanım durumu (*urban land utilization*) bileşenlerinin analizi ile kültürel dönemlerin ve mekânsal karakterin analizinin de mümkün olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle; İzmir-Kemeraltı örnek alanı kapsamında

- Parsel Örüntüsü (parsel alanı, parsel cephesi genişliği, parsel derinliği)
 - Bina Örüntüsü (kat yüksekliği, yapı tipi)
 - Arazi Kullanım Durumu
- analizleri yapılmıştır.

Analizlere altlık oluşturabilecek detayda veriye sahip ilk altlık 1905 yılında Goad Sigorta Şirketi tarafından hazırlanan haritadır. Bu tarihten sonra meydana gelen dünya savaşı ve yangınlar,

Şekil 3. İzmir Kemeraltı tarihi kent merkezine ait 1905 ve 2015 yılları kentsel strüktür analizi.

yeni çalışmaların yapılmasını zorlaştırmakla kalmamış; elde edilen verilerin de yangınlar sonucu kaybedilmesine neden olmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte kentin yanan kısımlarının yeniden imar edilme çalışmalarına başlanmış olsa da; çalışma kapsamında analiz yapmaya imkân verecek kaynaklara ulaşılamamıştır.

Tuna (1970) ve Arkon (1978) tarafından hazırlanan analiz paftaları; yöntem kapsamında tarihsel sürekliliğin sağlanması ve karşılaştırmalı incelemeler sonucu verilerin örtüşmesi sebebiyle, çalışmanın ikinci tarihsel dönemini oluştururken temel kaynak olarak kullanılmışlardır. Son olarak 2015 yılına ait analizler ise bu çalışma kapsamında üretilmiştir.

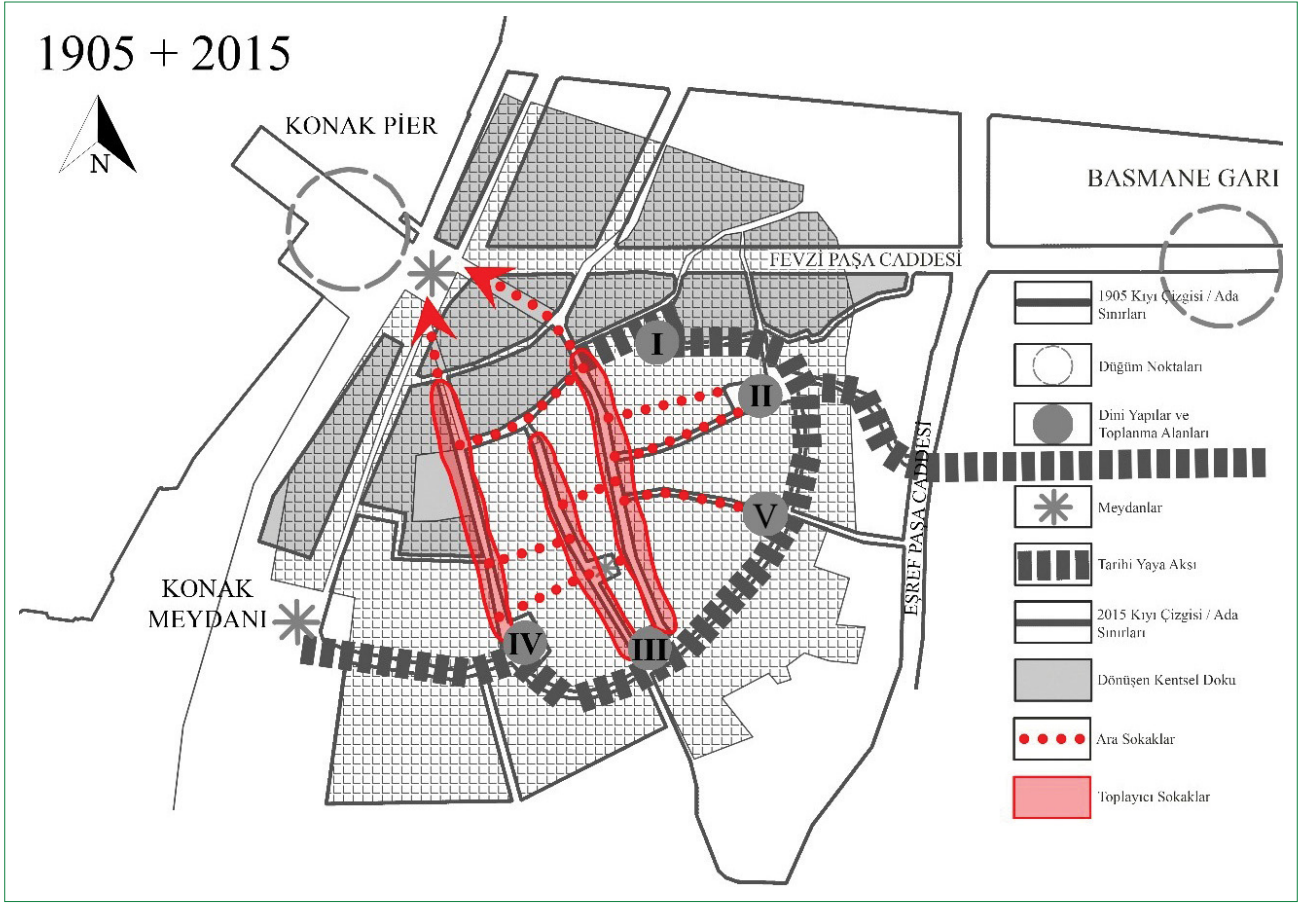
Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi içerisinde başlangıç ve bitiş noktaları “tanımlı”; benzer özelliklere sahip olması nedeniyle “süreklili”; kentsel dönüşüm, kentsel yeniden geliştirme gibi farklı tartışmalara konu olmamış bir alanın seçilmesine özen gösterilmiştir. Tarihsel olarak XVIII. yüzyıl sonrasında gelişmesi nedeniyle aynı morfolojik dönemde oluşması, kamusal alan kullanımları ile ticari faaliyetlerin yoğunlaşması ve karakteristik dokusu sebebiyle çalışma, Kemeraltı Bölgesi içerisinde eski iç liman yayı ile kıyı arasında yer alan bir sokakta gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bölgede yer alan dini yapılar, meydanlar, dü-

ğüm noktaları ve eksenler, kentsel karakteri tanımlayıcı öğeler olması sebebiyle önem taşımaktadır.

Şekil 3’te görüldüğü gibi güneyde ve doğuda eski iç liman yayı ile sınırlanan Kemeraltı Bölgesi, batıda ve kuzeyde de kentsel strüktürün dönüşümü ile tanımlanmaya çalışılmıştır. Çalışma alanı olarak seçilecek sokak belirlenirken başlangıç ve bitiş noktalarının tanımlı olması kadar, kentsel dönüşüm uygulamalarına konu olmaması da dikkat edilmiştir.

Bölgenin genel yapısı incelendiğinde sokak tiplerinin, dar ve süresiz ara sokaklar ile ara sokakların bağlandığı ve kullanım olarak çeşitliliğin daha fazla olduğu toplayıcı sokaklardan oluştuğu tespit edilmiştir (Şekil 4).

Oluşturulan kuramsal çerçeve ve yapılan analizler sonucu elde edilen verilere göre çalışma alanı olarak tanımlanan bölgede yer alan sokaklardan, kentsel karakter bağlamında farklılaşan alt bölgeler barındırması göz önüne alınarak Şekil 4’te toplayıcı olarak değerlendirilen sokaklardan birinin seçilmesine karar verilmiştir. Belirlenen üç ana toplayıcı sokak, güneyde Şekil 4’te Kemeraltı Cami (IV) ve Başdurak Cami (III) ile gösterilen dini yapılar ve toplanma alanları ile başlamaktadır. Belirlenen

Şekil 4. Kemeraltı tarihi kent merkezinde sokaklar.

üç ana toplayıcı sokaktan alanın en batısında yer alan eski Mezarlık Sokak (853 sokak) 1905 yılında var olan deniz ve Konak Pier ile ilişkisini kaybetmesi ve büyük bir bölümünün kentsel dönüşüm uygulamalarıyla dönüşmesi sebebiyle çalışma alanı olarak seçilmemiştir. Toplayıcı sokaklardan bir diğeri olan ve çalışma alanının tam ortasında yer alan eski Alipaşa Caddesi (863 sokak) ise herhangi bir dönüşüm uygulamasına maruz kalmamış olmasına rağmen tanımlı bir bitiş noktası olmaması nedeniyle çalışma alanı olarak uygun görülmemiştir. Ancak bu sokaklardan çalışma alanının doğusunda yer alan, güneyde Başdurak Cami (Şekil 4'te, III numaralı gösterim) ile başlayıp, tarihi yaya aksının bitiminde yer alan Kızlarağası Hanı ile sonlanan eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak); başlangıç ve bitiş noktaları tanımlı ve sürekliliği olan bir sokak özelliği göstermektedir (Şekil 5). Bu çalışma kapsamında karakteristik yapısını günümüze kadar koruyarak herhangi bir kentsel müdahaleden etkilenmediği tespit edilen eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak) ve sokağı tanımlayan ilk yapı adaları örnek çalışma alanının sınırlarını oluşturmaktadır.

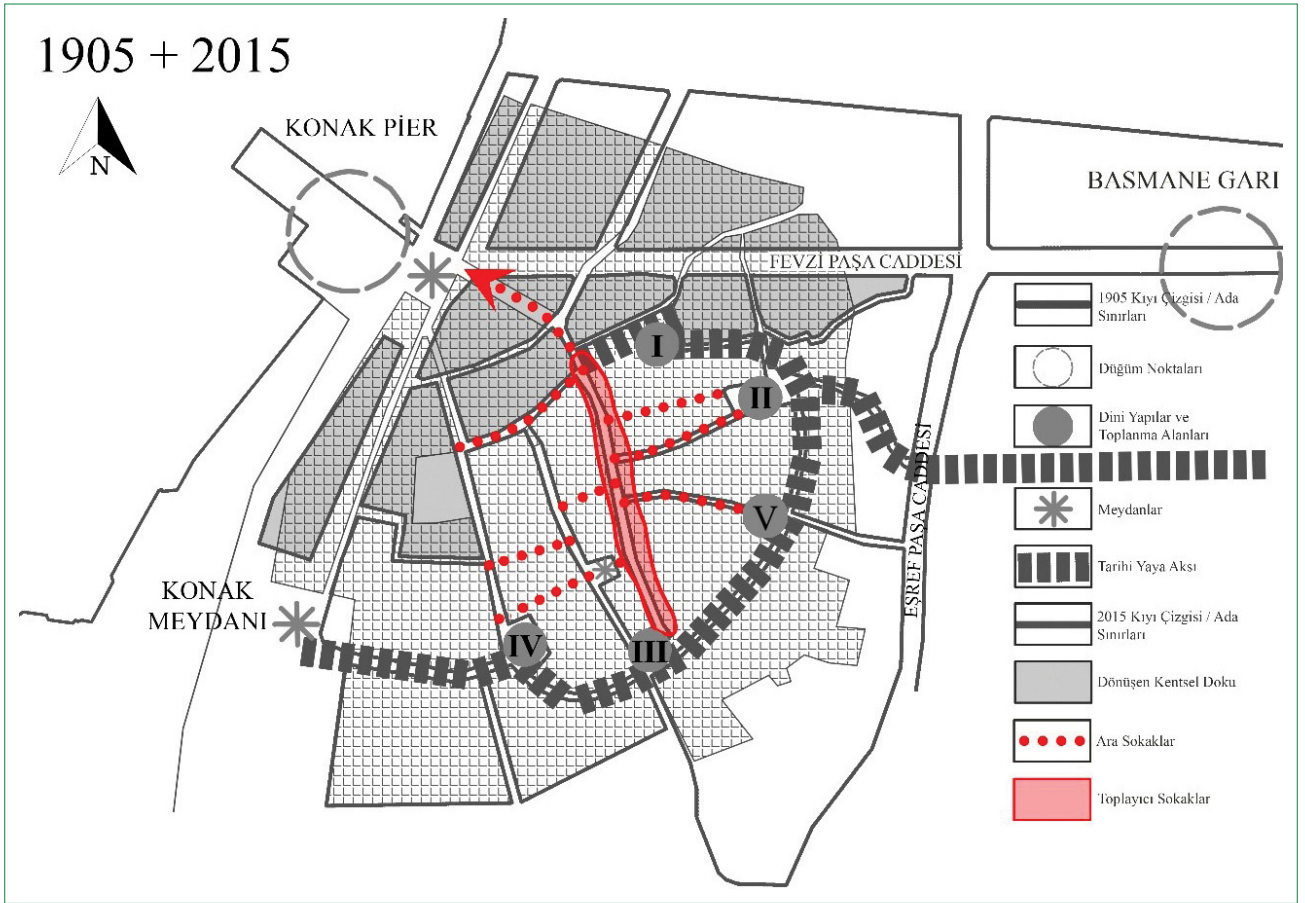
Kentsel Mekânda Değişimin Çözülmesi

Kentsel karakterin oluşumunda önemli bir yere sahip olan

tarihselliğin ve mekânsal özgünlüklerin, kentsel dokudaki yansıması olarak tescilli yapıların varlığı; çalışma yöntemi doğrultusunda alana yönelik karakter bölgelerinin belirlenmesinde belirleyici rol oynayan ilk öge olarak kabul edilmiştir. Parsellerin ve ada numaralarının yer aldığı Şekil 6'da görüldüğü üzere, 250 numaralı yapı adası hariç; çalışma alanının tamamında tescilli parseller yer almaktadır.

Yöntem kapsamında yapılan analiz çalışmalarından ilki olan **parsel örüntüsü incelemesi; parsel alanı, parsel derinliği ve parsel cephesi** genişliği olmak üzere üç alt başlık altında yapılmıştır.

Parsel alan büyüklükleri incelendiğinde, 1900'lerin başında çalışma alanında yer alan parsellerin %85'inin 0 ile 120 m² arasında büyüklüğe sahip olduğu görülmüştür. Günümüzde bu oran %80'lere düşmüş olmakla birlikte, çalışma alanının güney ve doğu kesimde konumlandıkları tespit edilmiştir (Şekil 7, sağda). Yapı adası bazında yıllara göre ortalama parsel büyüklükleri incelendiğinde 1905 (Şekil 7, solda) yılında büyük han kullanımlarının yer aldığı 245, 246 ve 248 numaralı yapı adalarında, 1970 (Şekil 7, ortada) döneminde parsel bölünmelerinin meydana geldiği görülmektedir.

Şekil 5. Çalışma alanı olarak belirlenen eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak).

1905 yılında alanın kuzeybatısındaki 226 numaralı yapı adasında, büyüklüğü 250 m²'yi geçmeyen parseller bulunmakta, ancak 2015 yılında parsel birleşmeleri sonucu yapı adasındaki parsel büyüklükleri 250–1200 m² arasında değişmektedir. Alanın güneyindeki parsellerin 0–120 m² arasında değişen büyüklükleri, 2015 yılında da özgünlüğünü korumaktadır.

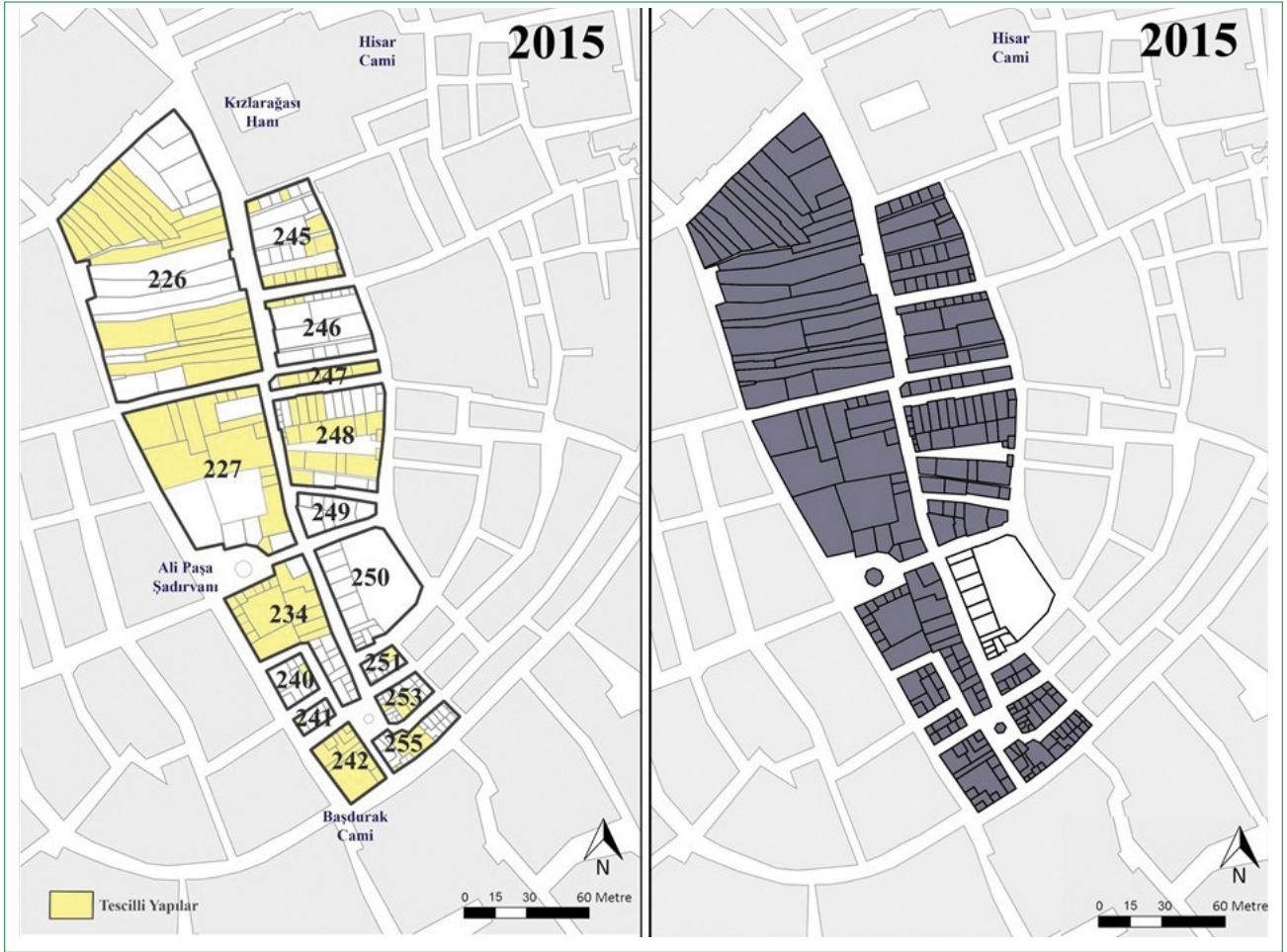
Kentsel dokuda meydana gelen bu değişimlerin başlıca nedeni ise parsel bölünmeleri ve birleşmeleridir. Meydana gelen bu değişimlerin, alanın içerisinde herhangi bir tanımlı alt bölge oluşturup oluşturmadığını tespit etmek amacıyla, parsel büyüklükleri biçimsel olarak da incelenmiştir. Böylece hem karakterini koruyan parsel formlarının hem de birleşme ve bölünmelerin hangi şekilde meydana geldiğinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Şekil 8'de **parsel cephe genişliklerine** göre yapılan analiz sonucunda 245, 246 ve 248 numaralı yapı adalarındaki büyük parsellerin 1905–1970 dönemleri arasında bölündüğü, alsanal olarak küçüldüğü gibi sokağa bakan cephe genişliklerinin de azaldığı tespit edilmiştir. Değişimin en çok dikkat çektiği bölge ise, han yapılarına ait parsellerin önce bölünmesi, daha sonra da çalışma alanındaki en geniş parsel cephelerini oluşturacak

biçimde birleşmelerin meydana geldiği 227 numaralı yapı adasıdır (Şekil 8).

Kent-plan çözümlemesi yöntemi ile karakter bölgelerinin oluşturulmasına atlık olması amaçlanan parsel cephesi genişliklerine benzer bir analiz, **parsel derinlikleri** için de yapılmıştır (Şekil 9). Parsel büyüklükleri ve parsel cephe genişliği analizlerinde olduğu gibi, çalışma alanının parsel derinliği bakımından da genel anlamda özgünlüğünü en çok koruyan bölümü, güneyde Başdurak Cami ve çevresidir. 1905 yılında (Şekil 9, solda) çalışma alanında, parsel derinlikleri bakımından herhangi bir alt bölgeleme yapılamamaktadır. 1970 (Şekil 9, ortada) döneminden günümüze kadar olan süreçte ise, parsel derinlikleri bakımından en fazla artışın gözlemlendiği yer 226 numaralı yapı adasıdır.

Parsellerin derinlik ve cephe genişliklerine dair yapılan analizler parsel formlarının değişimine yönelik de bilgi vermektedir. Şekil 10'de çalışma alanındaki yapı adaları içerisinde yer alan parsellerin, cephe genişliklerinin derinliklerine oranı verilmiştir. Bu analize göre değerlerin 1.00'e en yakın çıktığı yapı adalarındaki parsel formları kare ve kareye yakın; 0.00'a en yakın çıktığı yapı adalarındaki parsel formları ise ince uzun, dikdörtgen parsel-

Şekil 6. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda bulunan tescilli yapılar ve ada numaraları (solda), yapı-zemin ilişkisi (sağda).

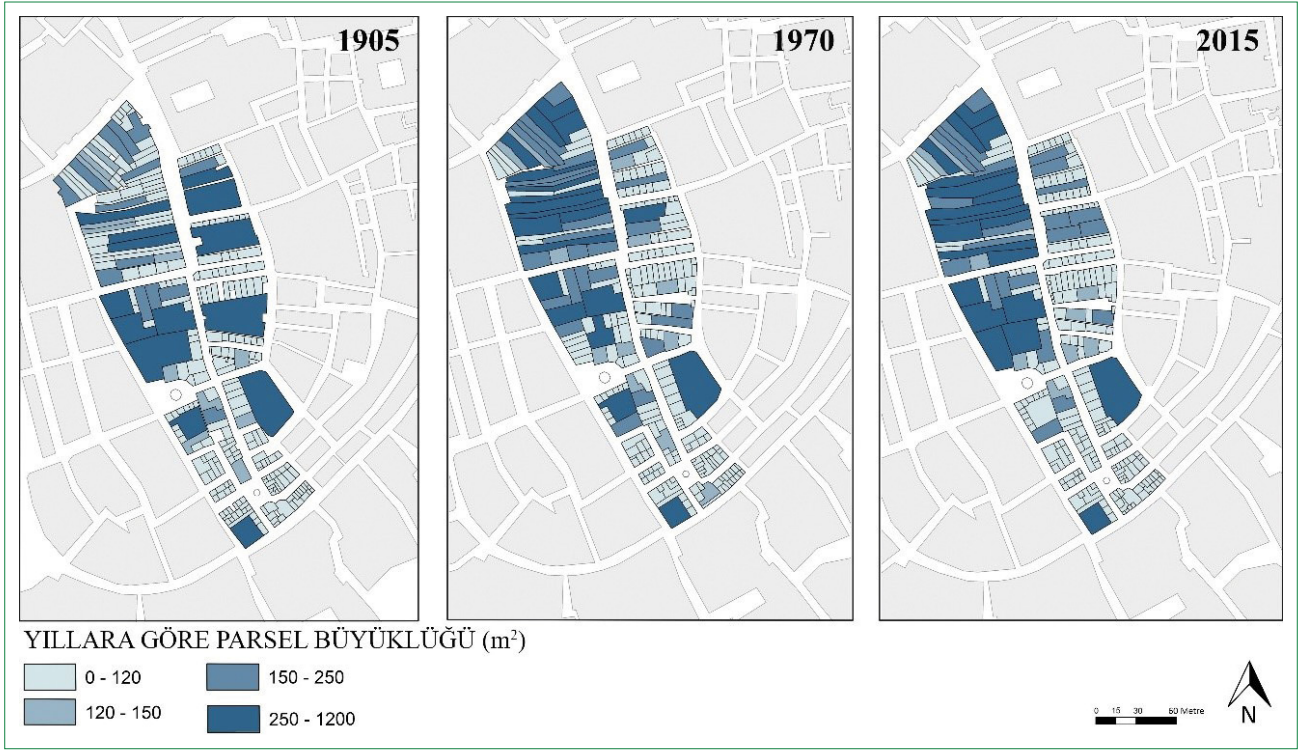
ler olarak tespit edilmiştir. Alan bütününde cephe genişliğinin, parsel derinliğe oranı en az olan 226 numaralı yapı adasında dikdörtgen formda ve derin parsellerin bulunduğu görülmektedir (Şekil 10). Üç ayrı dönem boyunca (1905, 1970, 2015) 1,00'e en yakın oranların görüldüğü 247 numaralı yapı adası ise, kare formlara sahip parsellerden oluşmaktadır (Şekil 10). Parsel biçimlerinin en çok değiştiği yerler ise 240, 246, 249 ve 255 numaralı yapı adaları olarak tespit edilmiştir (Şekil 10).

Parsel örüntüsü analizlerinin ardından, sınırları tanımlanan çalışma alanına yönelik **bina örüntüsü analizleri** yapılmıştır. Tarihsel coğrafi yaklaşım yöntemi ile kentsel mekâna dair karakter bölgeleri analizinin yapılacağı Kemeraltı Eski Keresteciler Çarşısı'nda yapılan bina örüntüsü analizlerinden ilki, örnek alanda yer alan yapıların kat yüksekliklerinin yıllara göre değişiminin incelenmesidir. 1905 yılında alandaki yapıların %44'ünü 2 katlı, %48'ini 3 katlı yapılar oluştururken; 1970 ve 2015 yıllarına gelindiğinde 2 katlı yapıların çalışma alanının %31'ini, 3 katlı yapıların ise %55'ini oluşturduğu tespit edilmiştir.

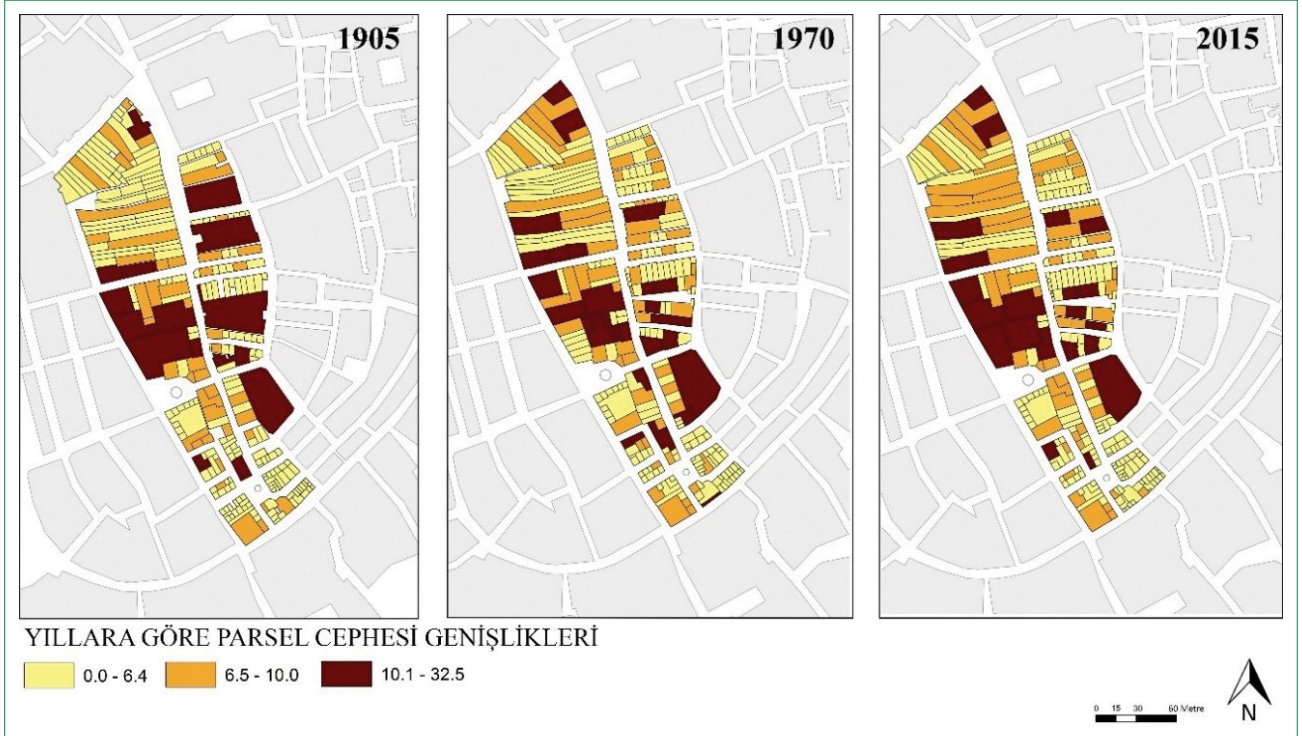
1905 yılına ait mekânsal analize bakıldığında yapı kat yük-

sekliklerinin, çalışma alanında dağınık bir biçimde yer aldığı görülmektedir. 227 numaralı yapı adasında, Ali Paşa Şadırvanı çevresi ile 246 numaralı yapı adasının iç parsellerinde; 1970 döneminde 4 katlı yapılar görülmeye başlanmıştır (Şekil 11, ortada). 1905 yılında han yapısının yer aldığı 250 numaralı yapı adasının, 1970 döneminde doğu cephesinin boşaldığı dikkat çekmektedir (Şekil 11, ortada). Sayıca az olmakla birlikte, 5 katlı yapıların bulunduğu tek dönem 1970 yılıdır. 2015 yılında ise 5 katlı yapıların alanda yer almadığı tespit edilmiştir. 227 numaralı adasının Ali Paşa Şadırvanı çevresinde yer alan 4 katlı yapıların 1970 döneminden itibaren var oldukları görülmektedir (Şekil 11, sağda). 250 numaralı yapı adasının tamamen boşalmış olması ise, çalışma alanı içerisindeki yeniden yapma sürecinin devam ettiğini göstermektedir (Şekil 11, sağda).

Çalışma alanının sahip olduğu tarihsellik, farklı dönemlerde farklı mekânsal ihtiyaçlar ve kullanımlar, farklı yapı tiplerinin üretildiği bir kentsel dokuya neden olmuştur. Bu nedenle bina örüntüsüne yönelik olarak **yapı tipleri analizi** yapılmıştır. Buna göre çalışma alanında üç ayrı dönemde yapılan analizler sonucu 5 yapı tipi

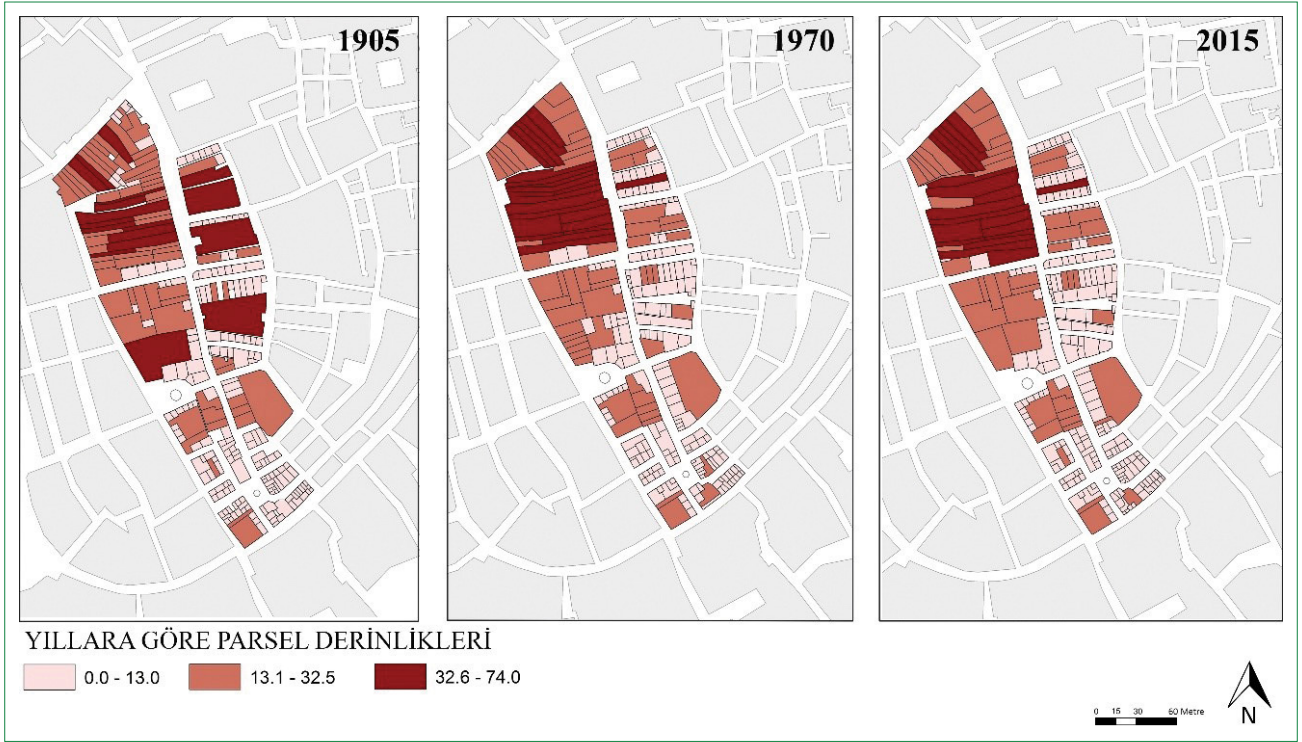
Şekil 7. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın parsel büyüklükleri analizi.

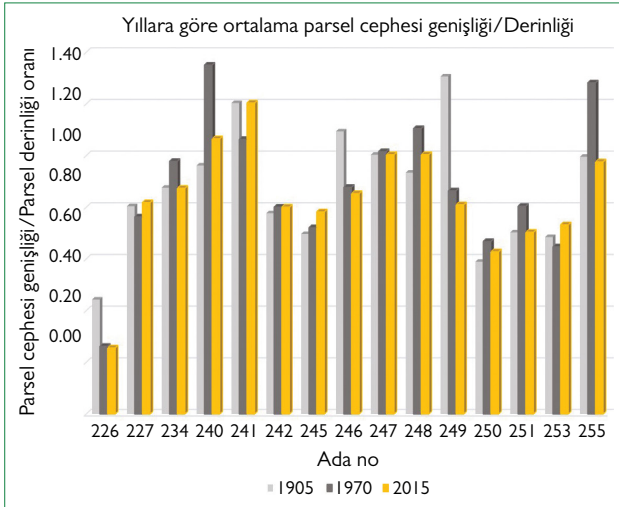
Şekil 8. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın parsel cephe genişlikleri analizi.

belirlenmiştir. Bunlar dini yapılar, fabrika yapıları, hanlar, iş hanları (mekân organizasyonu ve kullanım biçimi olarak hanlardan farklı oldukları için ayrıca değerlendirilmiştir) ve tek yapılardır.

Alanın büyük bir bölümü tek yapılardan oluşmaktadır. Bölgedeki tek dini yapı olan Başdurak Cami, günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. 1905 yılında sayısı 4 olan fabrika yapılarından ise

Şekil 9. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın parsel derinliği analizi.

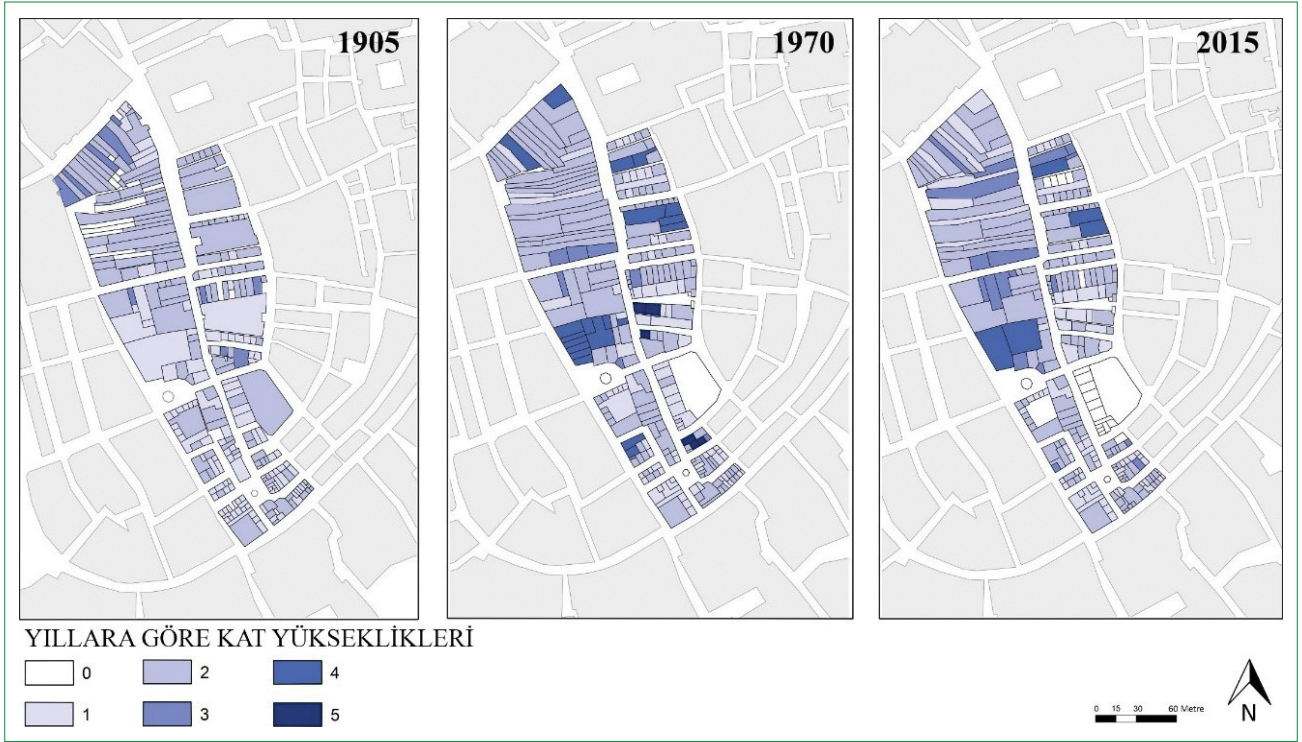
Şekil 10. Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nda yer alan yapı adalarındaki parsellerin yıllara göre ortalama parsel cephesi genişliğinin parsel derinliğine oranı.

(Şekil 12, solda); 2015 yılında (Şekil 12, sağda) yalnızca 1'inin hala ayakta olduğu ve restorasyonunun devam ettiği tespit edilmiştir. 2015 yılı analizlerinde (Şekil 12, sağda) Ali Paşa Meydanı'nın kuzeyindeki 227 numaralı yapı adasında yer alan iş hanı yapısı; 1905 (Şekil 12, solda) yılındaki han binasının yıkılması sonucu, aynı parsel üzerine inşa edilmiştir. 248 numaralı yapı adasında bulunan Keten Han bugün hala varlığını korumakta olup, bölgedeki tescilli yapılar arasında yer alsa da harabe görünümündedir.

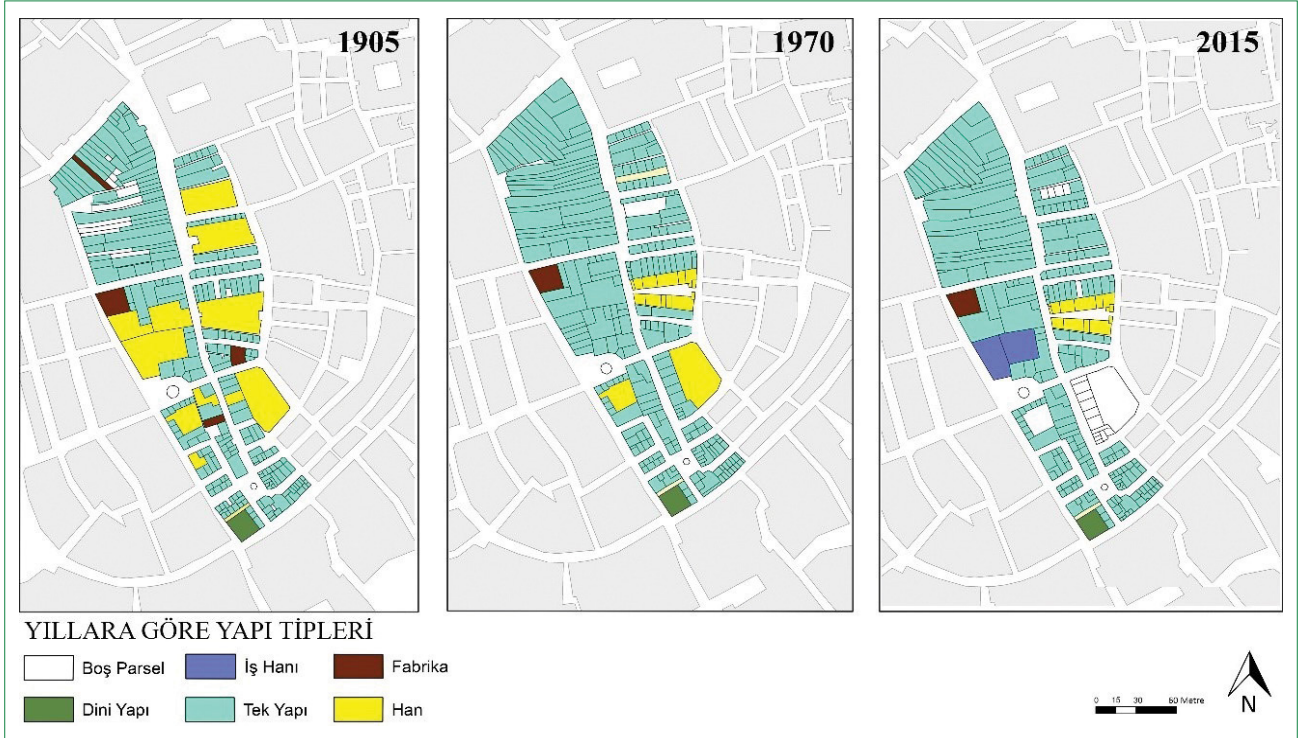
Özgünlüğü belirleyen bileşenlerin bir araya gelerek "mekânın karakteri"ni oluşturduğu, tarihsel süreçte ele alınan karakter öğelerinin mekânda yer alan özgün öğelerin değişimini de ortaya koyacağı kabulünden hareketle yapılan analiz çalışmalarından sonucusu **arazi kullanımı**dır. 1905, 1970 ve 2015 yıllarında yapılan arazi kullanım analizlerinin farklı detaylarda yapılmış olmaları; dil birliğinin sağlanması ve karşılaştırmaların doğru yapılabilmesi için benzer kullanımların aynı başlıklar altında ele alınması yönteminin benimsenmesini gerekli kılmıştır (Tablo 2).

Yapılan sınıflandırma çalışmasına göre 1905 döneminde bölgedeki kullanımların %35'ini uzmanlaşmış sektörler oluşturmaktadır. XIX. yüzyılın sonu ile XX. yüzyılın başında çalışma alanının kuzeybatısında eski Gümrük Binası'nın yer alması nedeniyle bölge, karayoluyla gelen tarım ürünlerinin depolandığı bir aktarma noktası olarak kullanılmakta ve alanın %21'ini depolar oluşturmaktadır. Aynı dönemde %2'lik paya sahip konaklama kullanımı ise Kemeraltı'nın; karayolunun sonunda, gümrük ticaretinin yer aldığı bir düğüm noktasında konumlanmasından kaynaklanmaktadır (Şekil 13).

Bölgede yer seçmiş el yapımı ayakkabı üretimi ve deri atölyelerinin; 1980'li yıllarda büyük tartışmalarla alanın dışına çıkarıldığı, yerine ayakkabı ve deri ürünlerinin perakende ticaretinin yapıldığı mağazaların geldiği bilinmektedir (Seymen, 1988). Ancak Arkon tarafından yapılan 1970 yılına ait arazi kullanım analizlerinde, uzmanlaşmış kullanımların; toptan ticaret ve perakende sınıfları altında kalması, 1905 ve 2015 yılı analizleri ile uyuz-

Şekil 11. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın kat yükseklikleri analizi.

Şekil 12. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın yapı tipleri analizi.

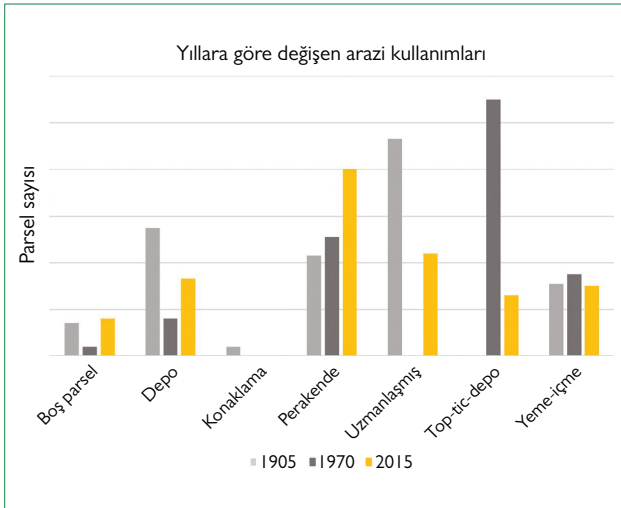
mayan bir grafik elde edilmesine neden olmuştur. 1970 yılında toptan ticaret ve depolama, çalışma alanında %46'lık oranla en çok görülen kentsel kullanım olarak tespit edilmiştir (Şekil 13).

2015 döneminde ise çalışma alanında %31'lik oranla en fazla yer seçen kentsel kullanım perakende ticaret olarak belirlenmiştir. 1905 yılında %35 orana sahip uzmanlaşmış sektörlerin,

Tablo 2. Karakter Bölgelerinin morfoloji yazınında geçen diğer isimleri

1905	1970 (Arkon, 1978)	2015
Ahır	Perakende ticaret: Giyim, gıda, yapı malzemesi, mobilya- ev-mutfak eşyası, araç yedek parça dükkanları, yeme- içme, diğer (ilaç, kitap, kırtasiye, antika vb.)	Perakende ticaret: Züccaciye, kırtasiye, doğal taş, hediyelik eşya, oyuncak, hac malzemeleri, nargile, bijuteri, parfümeri
Depo: Ahşap-kereste, çuval, üzüm, demir, kömür, kuru meyve	Ofisler: Banka ve sigorta, komisyoncular, emlak servisi, devlet büroları, mesleki bürolar, inşaat servisleri, yerel idare büroları, kişisel servisler, iş servisleri	Toptan ticaret: Baskı (davetiye, gazete, dergi vb.), manifatura, imalat
Fabrika: Sandık, sabun	Kültür, eğlence ve rekreasyon: Kültürel faaliyetler, eğlence tesisleri, sosyal kulüpler	Uzmanlaşmış sektörler: El yapımı takı, döşeme, nalbur, bıçakçı, kahveci, teknik servis, yorgancı, kolonya üretimi, gümüşçü, bakırcı, elektrikçi, balıkçı, pet shop, kasap, turşucu, çeyizci, çilingir
Konaklama: Han	Toptan ticaret ve depolama: Araç yedek parça dükkanları, giyim, gıda, kimyevi madde, elektrik malzemesi, makine-arac-gereç ve çeşitli malzemeler	Yeme-içme: Restoran, kafe, dönerci, tatlıcı, çay ocağı, büfe, midyeci, çorbacı
Perakende: Mağaza, bakkal	Küçük imalat ve tamirat: Gıda vb. ürünler, hazır giyim, bitmiş ürünler imalatı (çanta, şapka, ayakkabı vb.), kereste ve tahta ürünleri, tütün işleme alanları, basın, yayın, kimyevi mamüller, oto tamiri, diğer tamir servisleri	Depo
Uzmanlaşmış: Çuvalcı, parfümcü, kuru meyve, mukavvacı, marangoz, sandıkçı, duvarcı, kireççi, mermerci, demir doğramacı, ayakkabı (el üretimi), uncu, kuaför, boyacı, tesisatçı	Dini servisler	Giyim: Hazır giyim, ayakkabı
Yeme-içme: Restoran, kafe, bar	Eğitim servisleri	Finans: Banka
	Sağlık servisleri	Otopark
	Otoparklar	
	Konut	
	Yeşil alan	
	Kullanılmayan bina ve alanlar	

Hall, 1997; s.235'ten tablolaştırılmıştır.

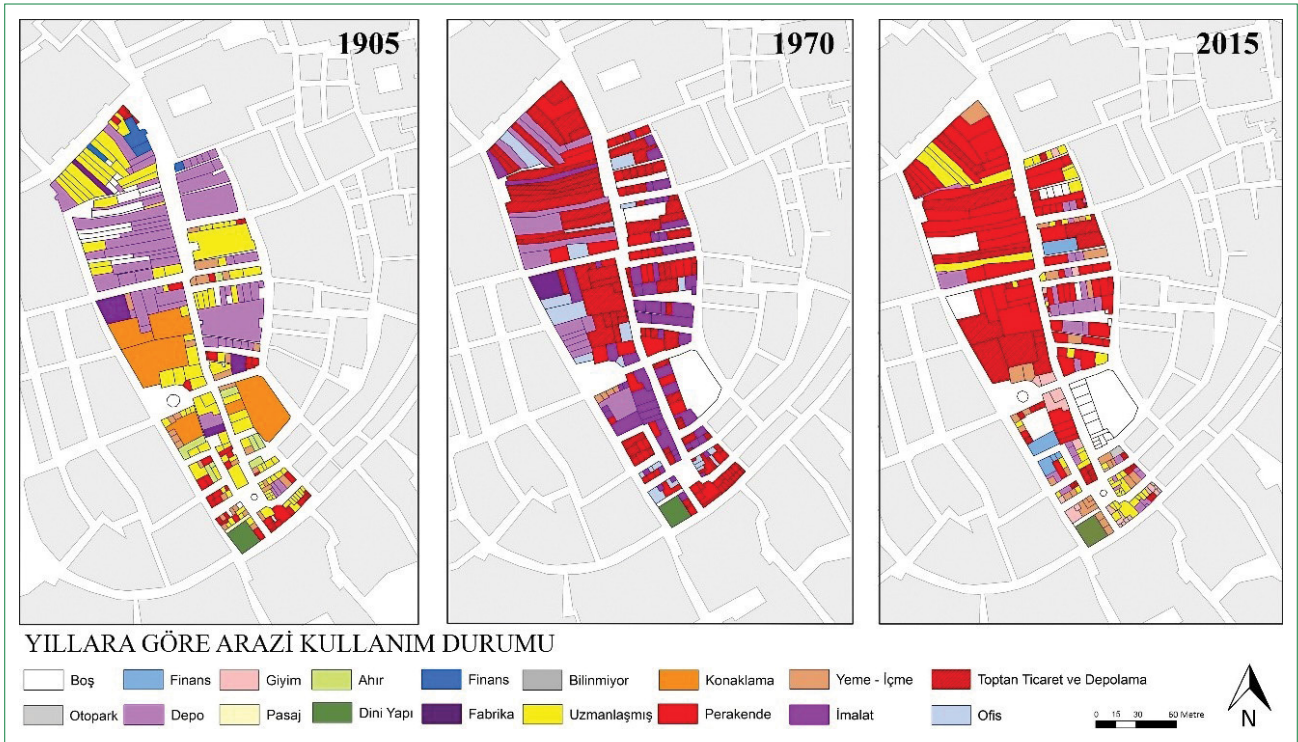

Şekil 13. Yıllara göre Kemeraltı'nda değişimi gözlemlenen kullanımlar.

2015 yılında %17'ye düştüğü görülmektedir (Şekil 13). 1905 döneminde liman ile kurduğu ilişki nedeniyle konaklama kullanımının yer aldığı çalışma alanında, günümüzde konaklama kullanımı bulunmamaktadır.

Çalışma kapsamında yapılan arazi kullanım durumu analizlerin mekânsal dağılımı Şekil 14'te görülmektedir. 1905 yılı analizinde (Şekil 14, solda) depo kullanımlarının alanın kuzeyinde, konaklamanın Ali Paşa Şadırvanı çevresinde, perakende-toptan ticaretin ise güney kısımda yer aldığını görmektedir. Uzmanlaşmış sektörlerin ise sokak genelinde dağılmış olduğu tespit edilmiştir. 1970 yılı analizinde (Şekil 14, ortada) ise; daha önce belirtildiği gibi kullanımların sınıflandırılmasında farklı bir sistematik izlenmesi sebebiyle, uzmanlaşmış kullanımların hangi bölgelerde yoğunlaştığı tespit edilememektedir. Konaklama kullanımlarının artık bölgede yer almadığını görüldüğü 1970 yılı haritasında (Şekil 14, ortada); ağırlıklı olarak imalat, depo, perakende ve toptan ticaret işlevlerinin alan bütününde dağıldığı tespit edilmiştir.

2015 yılı analizinde Ali Paşa Şadırvanı'nın kuzeyinde yer alan yapı adalarının büyük bir kısmında perakende ve toptan ticaret kullanımlarının yer seçtiği görülmektedir (Şekil 14, sağda). Yeme-içme ve uzmanlaşmış kullanımların, Başdurak Cami önünde yer alan şadırvan çevresinde yoğunlaştığı; depo kullanımlarının ise 1905–1970 dönemlerine kıyasla azaldığı

Şekil 14. Yıllara göre Kemeraltı eski Keresteciler Çarşısı (871 sokak)'nın arazi kullanım durumu analizi.

tespit edilmiştir (Şekil 14, sağda). Yapılan saha incelemesinde ve geçmiş dönemlere ait analizlerde görülmektedir ki, Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nde 1905 (Şekil 14, solda) yılı analizinde yer alan “konaklama” kullanımı hariç, “konut” kullanımı yer almamaktadır.

Tartışma: Kentsel Karakterin Oluşumu

Tarihsel gelişmeleri içinde farklı morfolojik süreçler ile biçimlenen kentler ve kent parçaları, parsel ve binaların birbirleriyle ve kent bütünü ile kurdukları zayıf, orta ve güçlü ilişkiler çerçevesinde, özgün bir karakter oluşturmaktadır. Bu ilişkilerin derecesinin, kentlerin özgün karakteri ve tarihsel doku ile kurdukları bütünleşme ile doğru orantılı olduğunu belittiren Conzen (1975, s. 98) ilişkileri zayıf olan kentsel alt birimlerin, bütününe sahip olduğu karakterden kopuk ve uyumsuz parçalar olduğunu; güçlü ilişkiler ile tutarlı ve uyumlu bir bütünlüğün oluşabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda farklı kentlerin ve kentsel alt birimlerin, kendi tarihsellikleri ve bu tarihselliği ifade ediş biçimlerine göre çeşitlilik gösterdiğini; mekâna ait bu bileşenlerin kentsel çevrenin karakter kazanmasını sağladığını söylemek mümkündür.

Temel amacı bir yeri özgün kılan ve diğer yerlerden ayırmamızı sağlayan kentsel karakter öğelerinin tanımlanması, oluşumu ve mekândaki değişiminin çözümlenmesi olan bu çalışmada; kentsel mekânın oluşumu ve tarihsellik ilişkisi göz önüne alınarak İzmir Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi'nde yer alan eski

Keresteciler Çarşısı'nda, kent-plan çözümlenmesi yöntemi kullanılarak analizler yapılmıştır. Tanımlı bir başlangıç ve bitiş noktası olan, karakteristik öğeler barındıran, özgün ve yapılaşmaya başladığı dönemden itibaren küçük müdahaleler dışında kapsamlı bir dönüşüme uğramamış olan sokak (Eski Keresteciler Çarşısı) ve çevresindeki yapı adalarının; nasıl bir değişim süreci geçirerek günümüzdeki durumunu aldığı analiz edilme-ye çalışılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda, tarihsel olarak ele alınan ilk dönem olan 1905, birinci derece alt bölgeyi; 1970'ler ikinci derece alt bölgeyi ve 2015 üçüncü derece alt bölgeyi temsil etmektedir (Şekil 15). Tarihsel olarak ayrışmayı sağlayan bu alt bölgelerde, sokağın parsel örüntüsü, bina örüntüsü ve arazi kullanımı tarihsel süreç içerisinde değerlendirilmiş ve farklı alt bölümlere ayrıldığı tespit edilmiştir. Çalışma alanı olarak seçilen sokağın Conzen tarafından geliştirilen kent-plan çözümlenmesi yöntemine göre kendi içinde pek çok alt bölgeyi barındıran üç temel karakter bölgesine ayrıldığı görülmüştür.

Eski Keresteciler Çarşısı'nın **kuzey bölümünde** yer alan karakter bölgesi inşa edildiği dönemde depo alanları olarak tasarlanmış ancak liman faaliyetlerinin bölgeyi terk etmesi sonucu işlevini yitirmiştir. Günümüzde perakende ticaret için kullanılmaktadır. Yapılarda, cephe aldığı sokağa paralel olacak şekilde bölünmeler yaşamış ve iç kısımları atıl kalmıştır. Parsel derinliğinin parsel cephesi genişliğine olan oranının en küçük olduğu (ince-uzun parsel yapısı) alt bölgedir.

Şekil 15. İzmir-Kemeraltı tarihi kent merkezinde eski Keresteciler Çarşısı'na ait alt bölge analizi.

Çalışma alanı olarak seçilen sokağın **Ali Paşa Şadırvanı ve çevresi** ise (orta bölümü) tarihsel süreç içerisinde parsel bölünmesinin (ifraz) ve parsel birleşmesinin (tevhid) en fazla görüldüğü bölgedir. Bu bağlamda, bölgede yıkıp yeniden inşa etme sürecinin başladığını söylemek mümkündür. Analizlerin yapıldığı ilk dönem olan 1905 yılında çok sayıda han yapısının yer aldığı karakter bölgesinde, günümüzde han kullanımları işlevini kaybetmiş; konaklamanın yerini perakende ticaret ve yeme-içme almıştır. Çalışma alanının kuzeyinde yer alan parsellere göre parsel formları kareye daha yakındır.

Başdurak Cami ve çevresinde yer alan yapıların oluşturduğu, çalışma alanı olarak belirlenen sokağın en güneyinde yer alan karakter bölgesi ise parsel ve yapı bazında sokağın tamamına oranla müdahalenin en az olduğu bölümdür. Yeme-içme ile uzmanlaşmış kullanımların yer aldığı alt bölgede; parsel cephesi genişliğinin, parsel derinliğinden fazla olduğu tespit edilmiştir.

Parsel örüntüsü, bina örüntüsü ve arazi kullanımı açısından farklı özelliklere sahip bu üç bölgede de kentsel kullanımların tarihsel süreç içerisinde değiştiği; ancak bu değişimi yöneten herhangi bir mekanizma ya da yaptırım olmaması nedeniyle, değişen kullanımların beraberinde getirdiği mekânsal ihtiyaçların kentsel dokuda denetimsiz biçimde değişimlere neden olduğu görülmüştür. Bunlara, büyüklüğü kuzey bölümlerde 1200 m²'yi bulan yapılarda perakende kullanımın yer seçmesi ve kullanılmayan alanların kullanıcı tarafından yapı içlerine duvar eklenerek kapatılması; sokakları birbirine bağlayan pasajların, sokağa bakan kısımlarının derme çatma yöntemlerle kapatılarak toptan-perakende kullanıma dönüştürülmesi; cephe açıklıklarının kapatılması ya da büyütülmesi gibi örnekler verilebilir. Çalışma alanında tespit edilen bir diğer özellik tarihsel olarak ele alınan ilk dönemde (1905) han kullanımları sebebiyle çalışma alanında yer alan konaklama kullanımına günümüzde rastlanmamasıdır. Bu bağlamda gün bitiminde dükkânların kapanması ile birlikte tarihi kent merkezinin tenhalaştığını ve ıssızlaştığını söylemek mümkündür. Her ne kadar çalışma kapsamında parsel örüntüsüne ait tevhid ve ifraz değişimlerine yer verilmemiş olsa da günümüzde yalnızca Ali Paşa Şadırvanı çevresinde (250 numaralı yapı adası, tek ada tek parsel) meydana gelen ve mevcut kentsel dokudan farklılaşan yeni bir adaparsel sisteminin görülmesi; mekânsal değişimin küçük ölçekli müdahalelerle sınırlı kalmadığını göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, kentsel mekânda gerçekleşen değişime bağlı olarak kentsel karakterin nasıl oluştuğu ve nasıl dönüştüğü sorusundan yola çıkılmıştır. Yapılan literatür araştırmaları, çalışma kapsamında kullanılan yöntem ve örnek alanda yapılan analizler sonucunda, tarihi kent merkezlerinin yeniden canlandırılması ve kentsel gelişme alanlarının mevcut dokuyla fiziksel

olarak bütünlük içerisinde bir araya gelebilmesi için kentsel morfoloji ve mekânsal çözümleme yöntemleri kullanılarak; korunması gerekli özgün öğelerin tespit edilebilir ve mevcut özgünlüklerin, gelişmesi planlanan kentsel alan tasarımlarında referans olması sağlanabilir. Kentsel alanlara yönelik hazırlanan planlarda; kentsel karakterin tespit edilmesi, özgün dokunun korunması ve buna yönelik stratejiler geliştirilmesi ile uyumsuz kentsel çevrelerin ortaya çıkmaması için yürütülen tartışmalarda, koruma ve tescil çalışmaları için nasıl bir denetim mekanizması geliştirileceğine dair yöntem ortaya koyması açısından, tarihsel coğrafi yaklaşım sistematik bir yöntem ortaya koymaktadır.

İzmir Kemeraltı Tarihi Merkezi'ndeki mekânsal değişimin tarihsel coğrafi yaklaşım çerçevesinde kent-plan çözümlemesi yöntemi ile incelendiği bu çalışmada, parsel alanı büyüklükleri, parsel cephe genişlikleri, parsel biçimleri, yapı tipleri ve arazi kullanım kararlarındaki değişim 1905 yılından günümüze dek gelişen süreç içinde incelenmiştir. Gelişen morfolojik süreçler ile çalışma alanı olan eski Keresteciler Çarşısı'nın kuzey bölümünde, Ali Paşa Şadırvanı ve çevresinde ile Başdurak Camii ve çevresinde toplam üç farklı karakter bölgesinin oluştuğu; her birinin kendine özgü arazi kullanımı, parsel ve bina örüntüsünün olduğu tespit edilmiştir. Yapılan parsel örüntüsü, bina örüntüsü ve arazi kullanım durumu analizleri sonucunda inşa edildiği dönemde depo kullanımlarının yer aldığı, çalışma alanının kuzey bölümünde; günümüzde toptan ve perakende giyim, oyuncak, mutfak gereçleri, hobi malzemeleri gibi kullanımların yer seçtiği gözlemlenmiştir. Bölgenin inşa edildiği dönemdeki depo kullanımlarına uygun olarak tasarlanan, alansal olarak diğer bölgelerden daha büyük yapıların yer aldığı binalar; yasal veya yönetsel herhangi bir mekanizmanın olmadığı kentsel kullanımların mevcut yer seçiminde, yapısal müdahaleye uğramaktadır. Depo kullanımları kadar büyük alan gerektirmeyen mevcut kullanımlara göre, parselin sokağa bakan cephesine paralel olacak biçimde; yapı içlerine duvar yapılarak oluşturulan ve kullanıcının ihtiyacından fazla olması sebebiyle yapı adalarının iç kısımlarının atıl ve eskimeye bırakılmasına sebep olan müdahaleler, kullanımların yer seçiminde fiziksel koşulların göz ardı edilerek yapıldığını göstermektedir. Ali Paşa Şadırvanı ve çevresi ise; çalışma alanının kuzeyinde gözlemlenen, kullanım türüne göre yapısal müdahaleden farklı olarak, yıkıp yeniden inşa etme sürecinin başladığı bölgedir. Tarihi Kent Merkezi'nin morfolojik yapısından farklı olarak, tek ada-tek parsel şeklinde biçimlenen yapı adası(ları); bölgenin özgün ve karakteristik dokusunun değişime uğradığını göstermektedir. Alanın güneyinde yer alan Başdurak Cami ve çevresindeki yapıların oluşturduğu bölge ise yapısal müdahale ve yeniden inşa etme süreçlerinin henüz başlamadığı; inşa edildiği dönemde ayakkabıcılar, mermer ve marangoz dükkânları gibi uzmanlaşmış sektörlerin yer aldığı; günümüzde ise turşucu, baharatçı ve evcil hayvan (çoğunlukla kuş) satan dükkânların yer aldığı bir bölgedir. Diğer iki bölgeye göre kentsel kullanımların, fizik-

sel yapı ile daha uyumlu olması (kullanımların yapısal ölçütlere göre bölgede yer seçmesi) bölgenin özgün dokusunu korumasındaki en önemli faktördür.

Çalışma, ilerleyen dönemde aynı bölgede veya farklı kentlerde, kentsel mekânda değişimin inceleneceği diğer araştırmalar için bir çerçeve sunmasının yanı sıra kentsel mekâna yönelik geliştirilecek kararlar için mevcut niteliklerinin belirlenmesine bir yöntem sunmaktadır. Yere özgü karakterin devamlılığının sağlanması ve buna yönelik kararların geliştirilmesi için mevcut form ve dokudan elde edilen bilgiler doğrultusunda çalışmalar yapılması gerekmektedir. Mekân, fiziksel olduğu kadar sosyal, kültürel, ekonomik ve politik bir oluşumdur. Bu bağlamda kentsel morfoloji, mekânın biçimlenmesinde belirleyici olan aktör, paydaş ve yönetici sınıfın taleplerine karşılık tutarlı bir başlangıç noktasına ve yol haritasına sahip sistemlerin geliştirilmesini mümkün kılmaktadır. Çalışma özellikle, koruma planları ve stratejileri kapsamında tek parça halinde ele alınan tarihi kent merkezinin, özgün alt bölgeleri kapsadığına ve koruma yaklaşımlarının bu alt bölgeler özelinde detaylandırılmasına; mevcut dokuya zarar vermeden hangi kullanımların hangi mekânsal ilişkiler içinde yer seçmesi gerektiğine ve günün her saati yaşayan bir merkez haline gelmesine; karakteristik kentsel dokunun nasıl biçimleneceğine; alana yönelik bütüncül mekânsal müdahalelerin nasıl geliştirileceğine ve değişimin nasıl denetlenebileceğine dair kararların alınması sürecinde yenilikçi bir tutum geliştirilmesine yönelik katkı sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

- Alexander, C. (1965). A City Is Not A Tree. *Architectural Forum*, s. 377-402.
- Arkon, C., & Gülerman, A. R. (1995). İzmir Büyükşehir Bütünündeki Nazım Plan Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme. *Planlama Dergisi* 2(1), s. 2-21.
- Arkon, H. (1978). Tarihi Kent Merkezinde Koruma Planlaması; İzmir Örneği Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Atay, Ç. (2003). Kapanan Kapılar: İzmir Hanları. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Kent Kitaplığı Dizisi:44.
- Beyru, R. (2011). 19. Yüzyılda İzmir Kenti. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Conzen, M. (1960). Alnwick, Northumberland: A Study in Town-Plan Analysis. London: The Institute of British Geographers Publication No.27.
- Conzen, M. (1966). Historical Townscapes in Britain, A Problem in Applied Geography. *Northern Geographical Essays in Honour of G. H. J. Daysh* (s. 56-58). içinde Dept of Geography, University of Newcastle.
- Conzen, M. (1975). Geography and Townscape Conservation. *Giessener Geographische Schriften Spec. Vol. 'Anglo-German Symposium in Applied Geography'*, s. 95-102.
- Cullen, G. (1961). *Townscape*. The Architectural Press: Reinhold Publishing Corporation.
- Darin, M. (1998). The Study of Urban Form in France. *Urban Morphology*, 2(2), s. 63-76.
- Gauthiez, B. (2004). The History of Urban Morphology. *Urban Morphology*, 8(2), 71-89.
- Gu, K. (2010). Urban Morphological Regions and Urban Landscape Management: The Case of Auckland, New Zealand. *Urban Design International*, vol. 15(3), s. 148-164.
- Güner, D. (2005). İzmir'in Kentsel Tarihi. İzmir Mimarlık Rehberi (s. 1-7). içinde İzmir: Mimarlar Odası İzmir Şubesi.
- Hall, A. (1997). Dealing With Incremental Change: An Application of Urban Morphology to Design Control. *Journal of Urban Morphology* Volume 2.3, s. 221-239.
- İzmir Tarih Projesi: Tasarım Stratejisi Raporu (2014)
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House.
- Karataş, N. (2001). Geçmişten Bugüne Kemeraltı. İzmir Kent Kültürü Dergisi Volume 4, s. 152-161.
- Kropf, K. (1996). Urban Tissue and The Character of Towns. *Urban Design International* Volume 1.3, s. 247-263.
- Larkham, P. J., & Jones, A. N. (1991). *A Glossary of Urban Form*. The University of Birmingham.
- Larkham, P. J., & Jones, A. N. (1993). *The Character of Conservation Areas in Great Britain*. Liverpool University Press Volume 64.4, s. 395-413.
- Lynch, K. (1960). *The Image of The City*. Massachusetts: The M.I.T. Press.
- Moudon, A. V. (1997). Urban Morphology As an Emerging Interdisciplinary Field. *Urban Morphology*, 3-10.
- Nezihi, R. (2001). İzmir'in Tarihi. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci: Towards A Phenomenology of Architecture*. New York: Rizzoli International Publications.
- Oliveira, V. (2006). The morphological dimension of municipal plans. *Urban Morphology*, 10(2), s. 101-113.
- Seymen, Ü. B. (1988). Mekan Organizasyonu Bilimlerinde Bilgikuramsal Açınimler; Kuramsal Bir İrdeleme Bağlamında Tarihi Kent Merkezlerinde Küçük Ölçekli Üretim Yapısı ve Değişim Süreçleri, İzmir Örneği Doktora Tezi. İzmir.
- Şala, D. (2013). Kentsel Kimlik Bağlamında Kentsel Tasarım Rehberlerinin İrdenemesi; İzmir-Kemeraltı Tarihi Kent Merkezi Örneği. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Tuna, N. (1970). Kemeraltı Tarihsel Kentsel Sit Alanı Arazi Kullanış Haritası 1/1000.
- Whitehand, J. (2009). The Structure of Urban Landscapes: Strengthening Research and Practice. *Urban Morphology* Volume 13.1, s. 5-27.